

Kapitul kraj Knina.

Rekonstrukcija.

Kako je poznato, arheološki objekti, koji su iskopani otrog 40 godina na Biskupiji, a osobito oni, koji su nađeni na Kapitulju, u neposrednoj blizini Knina, iznenadili su čitav učenjački svijet ne samo sa svojim apartnim oblicima, već i sa svojom množinom. To je bilo i neposredni povod, da je u Kninu osnovano društvo, koje je preuzelo dužnost tražiti, iskopati, proučavati i publicirati one starine, koje se odnašaju na život i prosvjetu drevnih Hrvata. To je „Hrvatsko stari-narsko društvo u Kninu“, kojemu stoji na čelu od početka naš zaslužni predsjednik, fra Lujo Marun.

Kako je već rečeno, jedna od najvažnijih takovih točaka bijaše mjesto zvano Kapitul, koje se pominje kao sjelo hrvatskog biskupa već u prvoj polovici XI. stoljeća. To je jedna mala visoravan, kakovih dvadeset metara iznad rijeke Krke, koja tu visoravan sa tri strane obtače. Na sjevernoj strani drži se ta visoravan niske kose „Gajnjače“ u širini od kakovih 200 m. a proteže se u duljinu od kojih 500 m. i leži nasuprot utoku Kosovčice u Krku, gdje prelazi željeznička pruga mostom preko rijeke. To mjesto je označeno ruševinama (slika 1.), od kojih ali, kako se iz slike vidjeti može, preostalo je samo ono, što nema skoro nikakve vrijednosti. Poznato je, da je Kapitul služio kao izvrstan kamenolom, iz kojega se vadio kamen skoro za sve gradnje u Kninu, te je dakle radi toga sve odneseno, što je iole moglo služiti u tu svrhu. Na drugoj slici (slika 2.), koja prikazuje iste te ruševine sa istoka, vidi se željeznička pruga, koja je južni kraj te visoravni presjekla, u pozadini Knin, a s prijeđa grobovi i priličan ostatak pročelnog zida bazilike. Taj ostatak je dovoljan, da nam poda točnu sliku bazilike, kako je izgledala iz vana i iz nutra. Kako se vidi, kamenje je maleno, što odgovara i materijalu, jer je to običan kraški kamen, koji se ne da u velikim komadima lomiti. Prilično je čisto obrađeno, i to u slojevima od 15 do 25 cm. visine a razne du-ljine. Ovim kamenim slojevima bila je obložena crkva, kako iz nutra tako i iz vana, samo što se opaža, da je kamenje, koje se je upotrebljavalo

u unutrašnjosti, nešto bolje obrađeno. Kamenje ali, koje je služilo za arhitektonske dijelove, iz bijeloga je kamena klesana, budi domaće provenijence, budi da je dovezeno s otoka Brača, osobito ono kamenje, koje se preklesalo iz starijih rimskih ostanaka.

Južni obronak te visoravni, kako se to iz slike vidi, prosječen je u svrhu polaganja željeznice, koja ovuda vodi iz Splita u Knin. Sačuvao

Slika 1. Ruševine Kapitula sa zapada.

nam se položajni nacrt Kapitula prije prokopa, kako se to lijepo vidi na originalnom nacrtu, naranom u travnju god. 1886., a koji je služio za trasiranje željeznice kod Kapitula. (slika 3.) Na ovome su nacrtu, dakako, uneseni samo oni zidovi, koji su se onda nalazili izvan zemlje, te nam vanredno dobro služe, za proučavanje i za rekonstrukciju bivšeg Kapitula.

Taj se je prokop za željeznicu proveo u srpnju 1886., a zemljište je bilo vlasništvo franjevačkog samostana u Kninu, komu je onda bio na čelu kao gvardijan naš fra Lujo, koji je stavio željeznici i uvjet, da će se prekapati samo pod njegovim nadzorom i da će svi ondje nađeni objekti ostati vlasnost samostana, u kojemu će isti biti i pohranjeni. Kod ovog

Slika 2. Ruševine Kapitulica s istoka. Knin i kninska tvrda u pozadini.

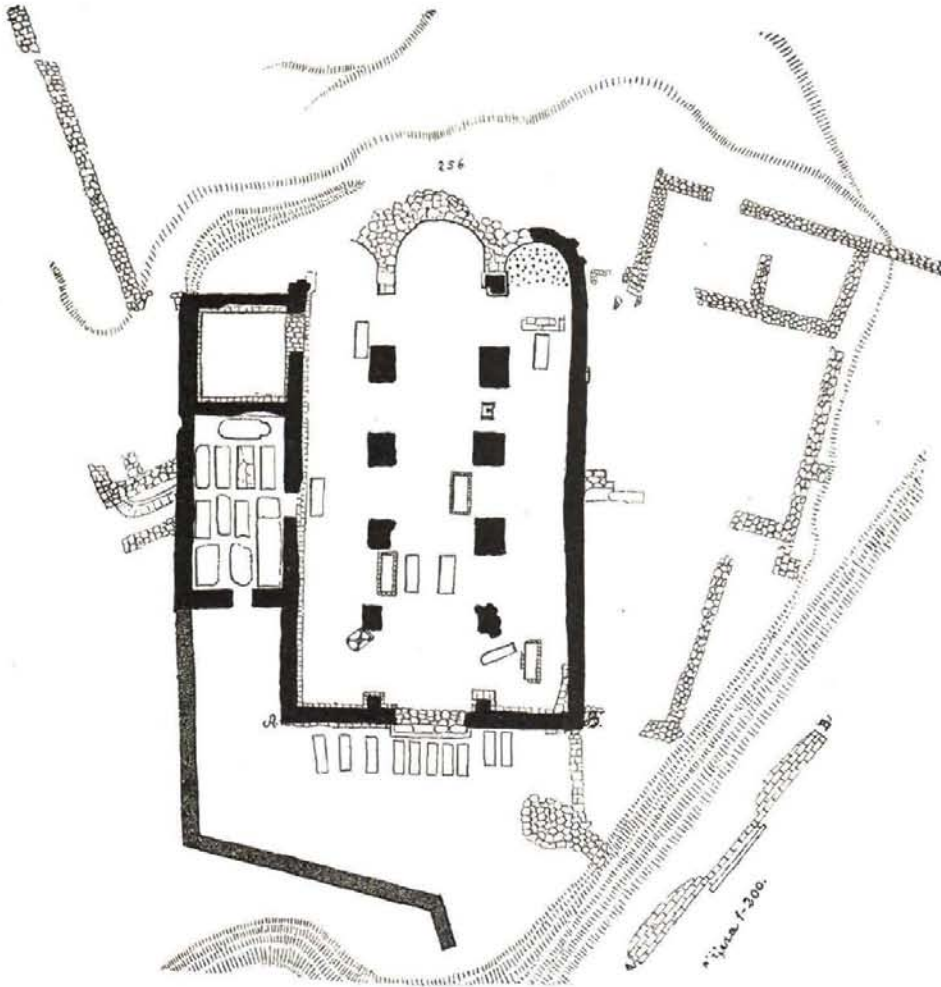
mentirane ploče s natpisima Držislava i nekog hrvatskoga kneza (. . . scldux Hroatorum) a koje je objelodanio F. Bulić u izdanju Akademije.

Prva dakle dužnost bijaše novo osnovanog društva, ta iskapanja nastaviti, jer se računalo, da je to samo jedan mali dio onoga, što bi se još moglo skrivati pod zemljom. Konačni ali rezultati ne dadoše ni iz daleka ono, što se očekivalo. Otkrili se razni zidovi, obrađeno kamenje, množina grobova, ali ništa osobita. Ponajviše se kopalo oko mjesta, gdje se nalaze ostanci trobrodne crkve, t. j. od zadnjih vidljivih ostanaka zidova pa sve do željezničkog prokopa. Ove iskopine bijahu odmah po pok. profesoru Beziću snimljene, ali kako nije on svim tim radnjama prisustvovao, to se morao držati velikim dijelom ustmenih opisa, što dakako nije moglo biti sasvim ispravno. Slika 4. prikazuje nam radnju pok. Bezića, iz koje se može vidjeti, da je samo ono, što se ticalo same crkve bilo prilično točno obrađeno, što se moglo kasnije i ustanoviti, dok pako okolišne zgrade i njihovi ostanci bijahu i površno prokopane i površno snimljene. Kako je pako baš ovuda bila provedena željeznica, to je od ovih okolišnih zgrada ustanovljen samo položaj i pravac pojedinih zidova, dok je sve ostalo nejasno i netočno prikazano, što je s tim veća šteta, što je sve to zauvijek iščezlo. Mi ćemo se radi toga baviti u glavnom samo rekonstrukcijom crkve, dok će se sav ostali okoliš prikazati onako, koliko bi to moglo biti vjerojatno, da je to bilo nekoć tako.

Sastavljajući malo po malo kako pojedine dijelove, tako i sitnice, kao kamenje, njegovu obradbu i t. d., obazirajući se osobito na one starije i novije bilješke, koje govore o Kapitolu, došlo se do veoma zanimljivih zaključaka. Ponovo se mora ovdje istaknuti, da je samo crkva izrađena točno po ostancima, koji su mogli podati sliku objekta, dok je naprotiv okoliš, kako je to gori napomenuto, plod ostanaka i raznih kombinacija prošlosti i sadašnjosti.

Kako se iz prikazanog razabrati može, čitavi bi Kapitul imao izgledati onako, kako ga to slika 5. prikazuje. Jezgra bi čitavoga kompleksa bila zapravo trobrodna crkva A, u kojoj bijahu smješteni kao razdioba brodova jaki kameni pilovi umjesto stupova. To je dakle prava bazilika, u kojoj svršava svaki brod sa svojom polukružnom apsidom. Na lijevoj strani pred apsidom lijevog pobočnog broda, nalaze se vrata kao ulaz u jednu potpuno četvornu prostoriju, a 70 m dugih stranica, te se može po izvedbi i po debljini zidova zaključiti, da je ovdje bio smješten toranj, a ta četvorna prostorija je po svoj prilici služila kao sakristija. I ovo bijaše obloženo iz nutra i iz vana sa gori opisanim kamenjem, ali je već većim dijelom odneseno i drugdje upotrijebljeno. Na zapad tornja pruža se jedna 10·50 m. duga a 4·70 m. široka prostorija, koja bijaše isto tako obzidana, kao što crkva i toranj, samo što je imala ta

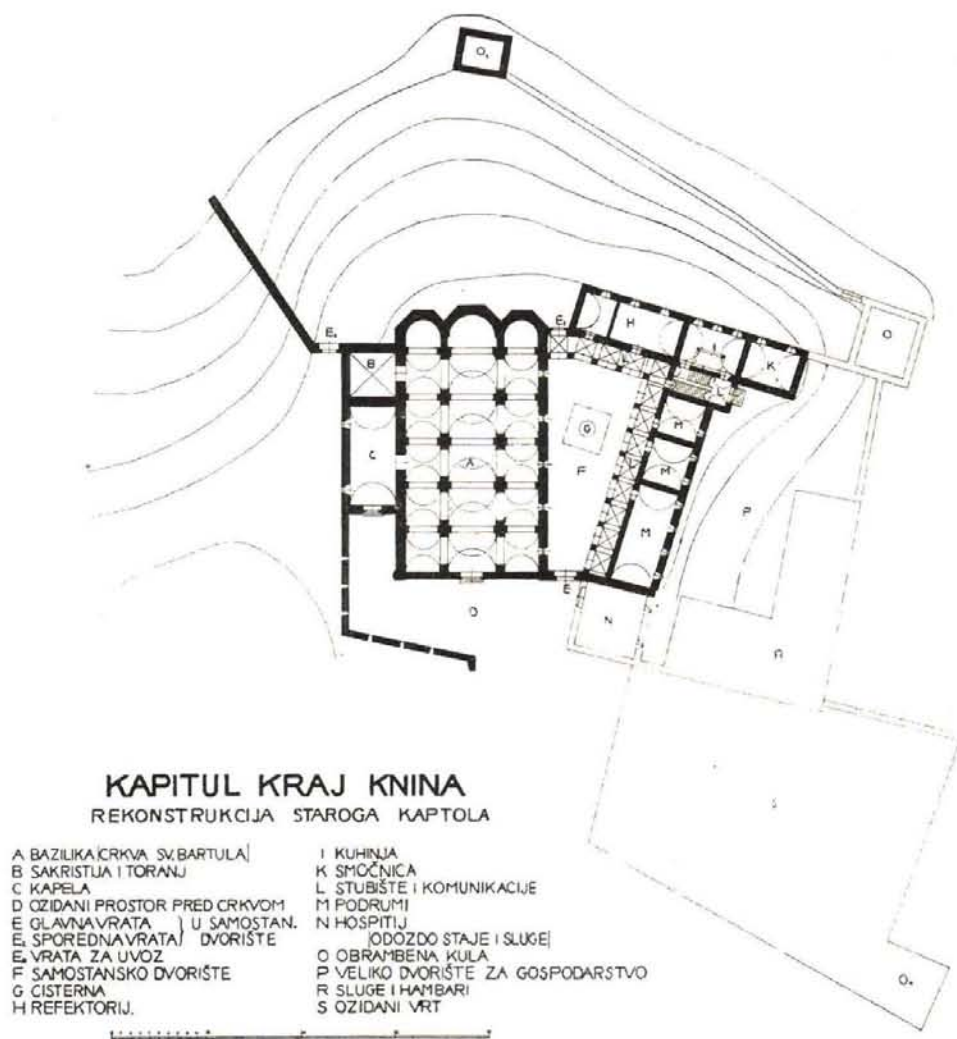
prostorija podzemnu, presvođenu prostoriju. Ta je prostorija služila u novije doba kao kosturnica, da li je bila kao takova i prije, ne može se više utanačiti. Svakako je ta činjenica pomena vrijedna, jer bi se moglo zaključiti, da je to bila ili kriptna ili pako grobnica svećenika i laika. Kako

Slika 4. Snimci iskopina na Kapitolu.

nema ništa osobitoga primijetiti, što se vidjelo kod iskapanja, to se ne može ni ovdje ništa drugo napomenuti, već da je iz ove prostorije vodio ispod zemlje kanal ili nešto slično. Po sudu č. oca Maruna bili bi to ostanci zidova, koji potječu iz doba prije gradnje od crkve. Ova prostora

rija C bila je svodena i to bačvastim svodom, koji se je u visu zašiljio, kao što su to svi ovakovi svodovi iz onoga doba, a izvedeni su bili iz sedre, koja se dobiva u vanrednim količinama u Butišnici ispod Golubića.

Slika 5.

Ulaza u ovu prostoriju su bila dva, jedan iz vana sa zapada, kao glavni ulaz iz vana i drugi je vodio u crkvu. Po ovome bi se moglo ustvrditi, da je ta prostorija starija od crkve i da je jednoć bila samostalna crkva, kako to bijahu skoro sve crkve u Dalmaciji, pa i iste skoro veličine.

Sa južne strane do crkve bilo je dvorište u obliku trapeza, oko kojega se nizale zgrade sa istočne i sa južne strane. Na sred ovog dvorišta F bijaše sagrađena gustjerna za pitku vodu, koja je bila isto tako presvođena sa bačvastim svodom iz sadre. Okolne zgrade, po ruševinama i po skicama sudeći, bijahu objekti za stanovanje, dakle pravi Kapitul. Raspored, a i veličina pojedinih prostorija, može se iz onih dijelova, koji nijesu uništeni, sasama dobro ustanoviti, a prvašnja svrha istih određena je prema historičkim podacima iz onoga doba. To bi bio onaj dio bivšeg Kapitula, koji je Kralj Krešimir osnovao za stanove kanonika, biskupa, i drugih potrepština.

Po ovome, što se sada u tom pogledu iznijelo, Kapitul izgledao bi ovako po prilici: Glavni ulaz u Kapitul (kako bi nazvali ovu grupu zgrada), bio je na istoku kod E1, između zgrade i crkve. Kroz ova se vrata ulazilo u neku vrst hodnika, koji je bio s jedne strane spojen s hodnicima naokolo dvorišta, i koji su služili za komunikaciju, dok nasuprot ulazu bijaše otvoren izlaz za dvorište samo. Kako su prostorije u ovim zgradama razmjerno uske, mjere samo 4·20 m. širine, to nije moguće da su u ovim prostorijama, naime u rasponu samom istih, bile još i kakove druge prostorije za komunikaciju, kao prolazi, hodnici ili slično. Uzimlje se radi toga kao za stalno, da je bio smješten hodnik duž zgrada prema dvorištu, kako u prizemlju, tako i na prvom podu. Te zgrade bile bi dakle podignute prvom polovicom XI. stoljeća, a sjegurno nisu bile građene drukčije i raspoređene, nego li je to bio običaj kod ovakovih zdanja. U svim ovakovim gradnjama, nalazi se po srijedi dvorište — ovdje radi položaja trapečno — a naokolo istog idu obično otvoreni trijemovi, koji su služili ne samo za komunikaciju, već i za šetnju, meditacije i slično. Ti trijemovi, ako su bili samo prizemni, imali su strop isti kao što i krovšte, obično vidljivo, a ako bijaše na jedan pod, to je bio trijem u prizemlju svoden, a na gornjem podu bez stropa, kako je to navedeno. Sa priličnom sjegurnošću može se ustvrditi, da su bile te zgrade na Kapitolu jednospratne, što pokazuje razmjerno velika debljina zidova. Glavni su zidovi naime najmanje 70 cm. debeli, što bi značilo, da su sa žbukom i vanjskim licem, koje je bilo također građeno na način, kako bijaše onda u ovim stranama i običaj — t. j. vanjska strana bijaše obložena sa obrađenim kamenjem — da su ti zidovi imali debljinu i do preko jednog metra. To nam nadalje pokazuje, da su sve ove prizemne prostorije bile svodene i da su radi toga služile u točno određene svrhe, kao za blagovaone, kuhinjske i s njima spojenim potrebnim prostorijama. Te prostorije bi se dakle imale svrstati po tadašnjim primjerima ovako: Odmah kraj ulaza nalazio se parlatorij, a do njega odmah refektorij (H). Neposredno uz refektorij mora biti smještena kuhinja (I) ta bi prostorija služila kao

izba. Prostorije M, M, M, mogle su služiti za podrumne i druge potrebne prostorije. Između kuhinje i podrumskih prostorija, morale su biti smještene kamene stupe, preko kojih se dolazilo na gornji pod, što pokazuje razlika u razinama i druge komunikacione prilike. Ispod ovih stuba moglo se naime poći u kuhinju, u podrumске prostorije, kao što se moglo i izaći na jedna vrata u vanjske ili dvorište za gospodarstvo P. Dalje na zapad od podrumskih prostorija, nalaze se tragovi zidova, ali su tako uništeni, da je svaki pokušaj stvoriti jedan tloris te zgrade, upravo nemoguć. Ovo su imali biti odjelci sa biskupskim stanom ili pako hospicij, u kojega se moglo doći, a da se nije trebalo služiti niti sa hodnikom, a niti sa dvorištem. Ispred crkve i — recimo — hospicija N., bio je oveći slobodan prostor D, jer zid, koji je okruživao taj prostor, bio je tek g. 1511. podignut u obranu od turskih navala, koje su u ono doba učestale. Iz ovoga se prostora moglo izravno u dvorište ući, i to kroz velika vrata E. I ovaj dio je u veoma derutnom stanju došao do nas, kako se to već i iz snimaka p. Bezića razabire. Svakako je sjegurno, da je bio između zgrade i crkvenog ugla zid, u kojemu su bila prilično velika vrata, kako se to može suditi po izbrušenim pločama, što se nalaze na ovome mjestu.

Izim sada opisanih zidova i ruševina, ima još mnogo tragova raznih objekata, ali kako je to jur napomenuto, iz ovih se tragova ne može ništa drugoga utanačiti, već da je ovdje nešta obstojalo, što je možda i kasnije prigrađeno ili nije bilo u nikakvom izravnom spoju s ostalim objektima. To važi osobito za one objekte, koji su podignuti koncem XV. ili početkom XVI. stoljeća.

U glavnome dakle Kapitul bi imao izgledati u XVI. stoljeću po prlici ovako:

U močvari, koja je prekrila čitavu ravnicu i koju prosijeca Krka sa svojim pritocima, urinula se kao poluotok visoravan, nastavak niza brežuljaka, što ih narod zove Gajnjača. Na krajnjoj točki te visoravni stajala je velika crkva sa ovisokim tornjem i okružena sa raznovrsnim zgradama. Ispod zgrada za stanovanje na jugu crkve a na južnom pitomom obronku do Krke, stercle se druge zgrade R naokolo ovećeg dvorišta P. Po ostancima sudeći, bile su to zgrade nuzgredne važnosti, kako su to obično sve gospodarske zgrade bez razlike vremena. To su hambari, staje, pojate, stanovi za služinčad i slično, te se ne mogu točno ni opredijeliti. Ostali zidom ograđeni prostori S mogli su služiti kao vrtovi, voćnjaci, vinogradi i slično, t. j. bijahu to oni dijelovi imanja, koji su u svakom gospodarstvu od potrebe.

Čitav onaj kompleks zgrada, dvorišta i drugih prostorija bijaše opasan sa čvrstim zidom, koji je imao na stanovitim ugroženim mjestima četvorne zgrade kao kule. To bi bile ruševine tih kula [O₁, O₂, O₃], i t. d. U taj ozidani prostor ulazilo se na sjevernoj strani od crkve uz toranj kroz velika vrata E2, koja se i danas još kao takova raspoznaju. U zidu do vrata bijaše jedan uski i maleni otvor, kroz koji je mogao vratar već iz daleka vidjeti, tko dolazi, a ujedno služio je i u svrhu obrane. Kako je Kapitul sa tri strane opkoljen dubokim močvarama a pristupačan jedino s ove strane, to je naravni ulaz u taj kompleks baš na ovome mjestu. Sigurno je nekoć, kao što i danas, taj put preko Kapitula do utoka Kosovčice u Krku služio narodu za prolaz, jer je kao takav unesen i u katastralnoj mapi. To je i jedini spoj onamo od Glavice sa lijevom obalom Krke, te je kao takav već i za rimsko doba služio, kako nam to pojedini kameni spomenici dokazuju, koji su se našli ovdje ili kao upotrijebljen materijal, ili pako slučajno u zemlji. Taj put su i na Kapitolu branile kule [O i O₁], te je i sa Kapitula vodio izlaz ispod kule O na Krku i dalje. I prema močvarama bijaše Kapitul obranjen zidovima, ali dakako mnogo slabijima nego li su to ostali, a mjestimice su oni već i sasna nestali a tragovi im se mogu tek teškom mukom ustanoviti. Tako je na pr. kula O₁ koja stoji danas sasna na osami, bila nekoć dobar branič prema istoku, odakle se moglo navaliti preko močvare. Zid, koji se naglo spušta od glavnih ulaznih vrata do vode, prestaje ovdje najedared bez ikakvog traga nastavku. Sjegurno je voda podrovala s vremenom taj dio zida, a možda nije ni bio dobro građen, te je tako nestao u močvari.

Ispred velike crkve A, kao što i pred malom crkvom C, bijaše slobodan prostor D, koji je, kako je to već napomenuto gore, bio ozidan g. 1511. i ima na svakoj strani dobro sačuvane puškarnice. Taj prostor je bio sve do konca XV. stoljeća sasna otvoren, da se moglo ravno ulaziti i u veliku i u malu crkvu.

Kako se po ovome svemu prosuditi može, čitav je okoliš, t. j. kompleks zgrada naokolo crkve, bio slabo i površno istražen, a kako je veći dio istih s radom željeznice sasna i potpuno odstranjen, to ostaje i nadalje svaki zaključak teoretičan, barem u onoliko, u koliko smo to mi gore naveli.

Drugačije je to s crkvom samom. Ona je bila i temeljito prokopana i istraжена, te se možemo o njoj s velikom sjegurnošću izraziti. Prije ali, nego li podemo da dalje raspravljamo, valja nam donijeti one bilješke, koje su bile za vrijeme iskopavanja učinjene. Mi ih doslovno donajmo.

O Bazilici na Kapitul¹⁾.

Grobova u crkvi bilo je u svakomu brodu, dubokih 1 metar prema tlu crkve; svi su ukusno izrađeni, ali svi odaju, da su iz kasnije dobe, poslije nego crkva bi porušena. Grob u brodu do podnevne strane, pri dnu crkve, jedini je, koji bi bio savremen sa crkvom; to slijedi iz ukusa groba, lijepo ozidana, crvenim lijepom i bojom oljepljena i rad tla groba potaracana. Ovo je jedini grob u kom nadosmo tlo potaracano. Obične je duljine, a dubljine jedan metar, širina razmjerna. U njemu je ležao samo jedan mrtvac, okrenut glavom na istok. Ovaj grob je do podnevne strane našast razrušen i tik njega drugi iz kasnije dobe iskopan i u ovom nekoliko lješeva. U grobu vrlo pravilnu i ukusnu, koji je također iz davno kasnije dobe, našasto bi desetak ostanaka kipova, a za gradivo bi uloženi rimski arkitrav, koji, valjda je služio kao nadopunjak kakva nakita, a po prilici kao podnožje pilona, uz kojeg je našast.

Piloni za izvjesno se znade bili su valjda do svoda od dobro uklesanih bijelih kamenja, pak raznobojnim i geometričnim slikama naslikanim lijepom oljepljenim, a svod od velikih komada sedre također obljepljenim. Ovo izvodimo, jer smo našli za jedan metar cjelokupa pilona sa opisanim kamenjem i klakom utvrđena, gdje se svalio, pokraj pilona u krajnom do bure brodu. Ta kamenja biše za ogled ostavljena. Absida treća do duše bi god. 1885, uslijed raskopavanja grobova, porušena. Ovom porušenju bio sam prisutan, te se tad nije dalo zaključiti, da je to absida, jer se nijesu vidili ostali zidovi bazilike. U bazilici našasto je 8 stećaka običnih, kao i u Biskupiji, koji većinom bijahu tekom duge radnje razbijeni. Još ostaju dva u bazilici, jedan u mrtvačkoj kapelici u vrhu, a imade ih nekoliko u temeljima ograde oko crkve, što povlađuje na mnijenje, da je ograda iz kasnije dobe, a ovo se naslućuje i stoga, što je viditi u zidu do bure jedan ulomak kapitela, uzidana kao gradivo. Našlo se pet-šest rećina²⁾ u grobovima izvan crkve, nešto slične onima u Biskupiji. Našast bi grob pred oltarom skrajne abside do Krke i u njima ostanci jednog mrtvaca. Grob manje znamenit u ukusu građe nego drugi. Ovaj ko i svi drugi bi zasut. Pred crkvom našasto je, jedan uz drugoga usporedno, deset grobova. Dva do početka vrata, pet pred vratima, tri od vrata do ugla pročelja. Grobovi su od sedre, neki obljepljeni lijepom, vrlo uski jedva 40—50 cent. a jedva toliko i duboki, kad bi ih spravili sa običajnim tлом crkve, pločnikom. Ali, kako smo ih mi našli, jedva su duboki 30 cent. U svakom je našast po jedan mrtvac običajno okrenut bez ikakova oblježja il ostanaka. Pred crkvom u uglu do Krke, daleko 3 metra, bi našast jedan prosti grob i u njemu ostaci jednog mrtvaca, jedna srebrna pozlaćena rećina i pozlaćeni prsten. Pred oltarom u srednjom absidi nije se

¹⁾ Izvješće fra Luja Maruna. — ²⁾ naušnica.

našlo traga nikakovu grobu, nego, odozgo dolje, susretamo onaj grob, u komu se ko gradivo našao rimski pylon, o komu prvlje spomenusmo. U obzidi krajnjoj do bure, razmjerno našlo se najviše ukusnih grobova, u gđikomu uzidane ko gradivo naše ornamentike, što pometa razlučiti davnije i kasnije grobove. U svakomu pako po nekoliko lješina“.

I u ovim bilješkama nema mnogo potankosti, ali ono što ima, veoma je važno. Tako je važno ono, što se govori o pilonima, koji su bili sačinjeni iz dobro klesanih kamena, ožbukani i oslikani. Mnogo je važnije ono, što se sačuvalo na licu mjestu ili pak ono, što se prenijelo u muzej. Ovo je potpuno dovoljno, a da se čitava ta crkva može tako rekući, u tančine rekonstruirati.

Oblik crkve, kako se već to po Bezićevim snimcima vidjeti može, jasan je i bez svake sumnje. Trobrodna je to bazilika sa tri apside i među brodovima umjesto stupova umetnuti su razmjerno jaki piloni. To su zahtijevali svodovi, kojima je bila čitava crkva presvođena i koji su svodovi bili na svome mjestu sve do ulaska Mlečana u Knin, kako to dokazuje pismo oca Vinjalića od 17. prosinca 1746., gdje piše:

„ . . . La chiesa aveva un volto di tuffi, la quale era quasi intatta, quando i nostri presero questa piazza ai Turchi . . . “.

Mlečani su zauzeli Knin god. 1688., a prvi župnik bijaše u Kninu Vidović, kasniji biskup trogirski.

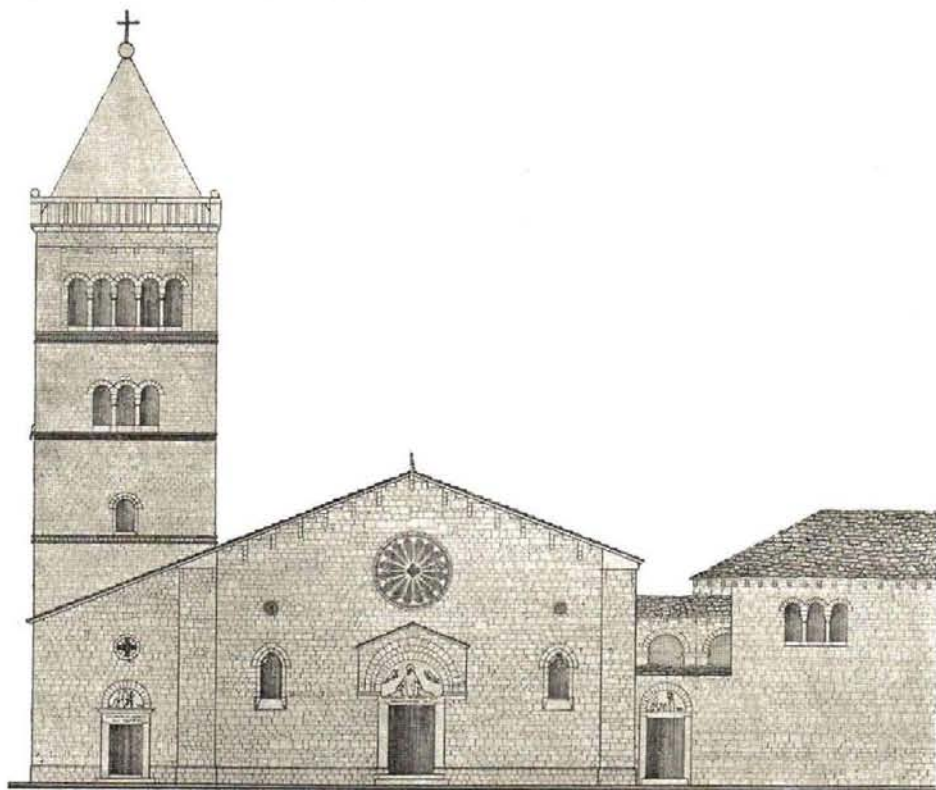
Kako nutrašnjost, tako je i vanjšina crkve skroz poznata. Kakovo bijaše pročelje i sve vanjske strane, to je bilo već u početku ustanovljeno, gdje se je na fotografiji pokazalo, kako bijaše kamenje obrađeno (sl. 2.). Crkva bijaše orijentirana prema istoku, tako da je bio glavni ulaz u crkvu u osi na zapadu. Preko tri stube ulazilo se u kamenom popločanu crkvu. Od ulaza ostali su na njima samo fragmenti od postranih pragova i natpis nad njima, kojega je g. 1690. prepisao navedeni Vidović i koji je glasio:

ANNO AB INCARNATIONE DNI NRI IESU CHRISTI 1203 REGNANTE REGE EMERICO AEDIFICATA EST ECCLESIA ISTA A VENERABILI PRAEPOSITO DOBROSLAVO FILIO PRODANCII COMITIS TINIENSIS NEPOTIS PRODASLAVI COMITIS AD HONOREM DOMINI ET SANCTI BARTHOLOMAEI ET SANCTISSIMAE MARIAE ET SANCTI PETRI PRO REDEMPTIONE ANIMAE SUAE ET SUORUM.

Da ta godina građenja odgovara načinu gradnje same, moći će se iz slijedećih potankosti vidjeti.

Glavno bi pročelje imalo izgledati, kako nam to slika 6. predočuje. Čitava širina crkve stavljena je pod jedan dvostrešni krov, kako nam to pokazuje unutarinja konstrukcija. Na lijevo vidi se mala crkvića također sa ulazom sa zapada pod nastavkom istog krova, a iznad nje se dizao

prilično visok zvonik. Taj zvonik imao je iznad temelja debljinu zidova od preko jednoga metra, jer unutarnji zid iza kako su sklonute obostrane obrađene plohe, ima još debljinu od 90 cm. Kako se je razmjerno mnogo našlo stupića, glavica i blazinka, koje su mogle služiti samo za bifore ili trifore, to su ti prozori mogli biti samo na zvoniku, i to u raznim spratovima i razno podijeljeni, kako nam to pokazuju onodobni primjeri,

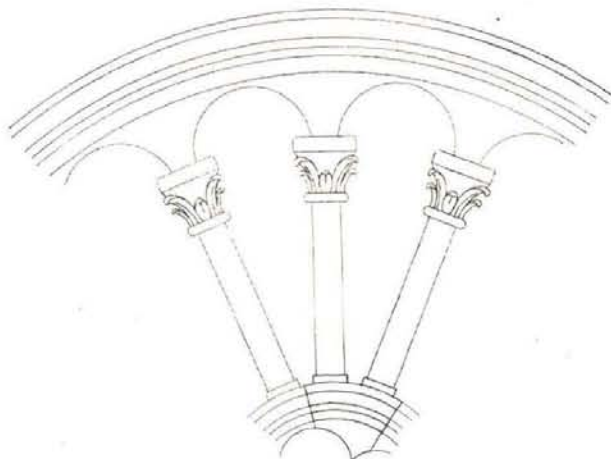

Slika 6. Rekonstruirano pročelje bazilike.

kao što su to zvonici stolne crkve na Rabu i svete Marije u Zadru. Nije vjerojatno, da bi taj zvonik bio sagrađen prije nego li crkva, jer se po konstrukciji zidova vidi, da su crkva i zvonik građeni istodobno. Ako su i oba gori navedena zvonika za stotinu godina stariji, to postoji ipak velika vjerojatnost, da su se zvonici gradili još u značaju romanskih gradnja, premda crkva pokazuje već i gotske uplive. Tako na pr. u susjednoj Italiji održali se romanski oblici sve do konca XIII. stoljeća. Ovaj toranj jest ovdje svakako rekonstruiran više po teoriji, nego li po nalazima.

Iznad glavnog ulaza bila je umetnuta velika ruža, od koje su ostali sačuvani komadi, koji se sada čuvaju u muzeju i koji nam omogućuju rekonstrukciju iste. Slika 7. pokazuje nam one komade, koji su se sačuvali i koji su, kako se vidi, potpuno dostatni za rekonstrukciju.

Visina pročelja, kao što i oblik krova, uzeta je prema konstrukciji. Krov je bio sjegurno pokrit kamenom pločom isto kao što i sve ostale zgrade na Kapitolu, jer se nije a ma baš nigdje našlo kakovih tragova opeke, a još manje crijepovlja. Kako je ovaj način pokrivanja još i dan danas u okolici uobičajen, to je i uzet taj način kod prelaza okomitih zidova u krovne plohe. Visina dakle uzeta je prema razmjeru, koji vlada u unutarjosti crkve.

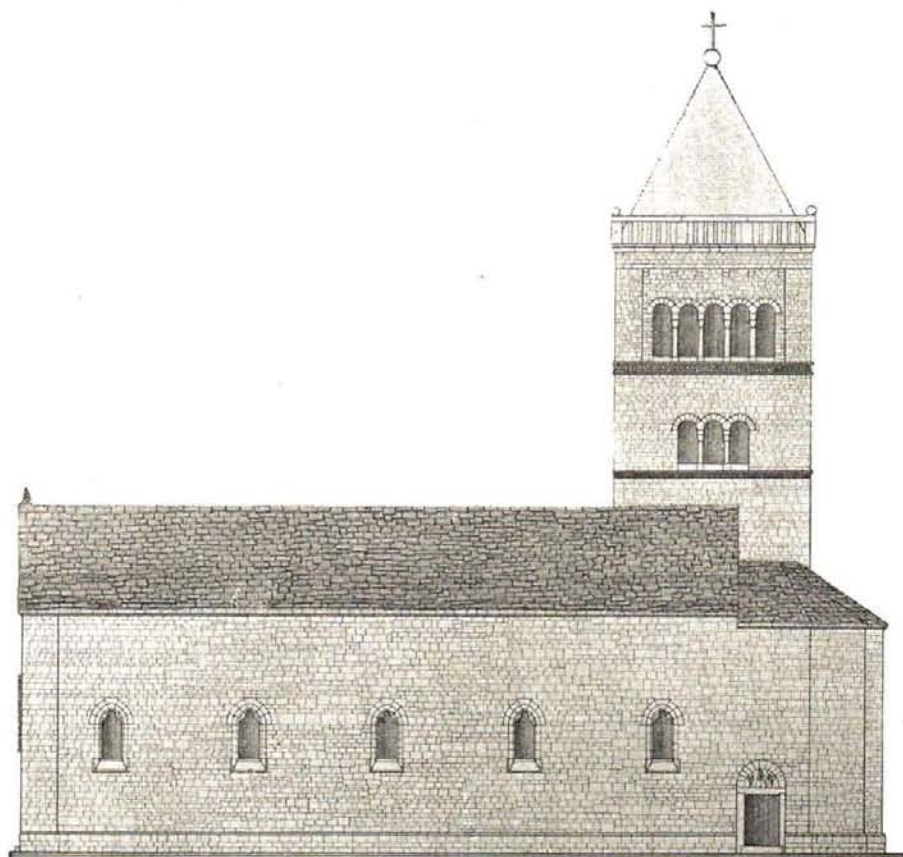

Slika 7. Ostanci velike ruže na pročelju.

Pogled sa strane i to prema jugu, pokazuje nam slika 8., koja je na isti način rekonstruisana kao i glavna, a iste su i značajke. Onih pet prozora uzeto je za sjegurno prema osima crkve, jer sjegurno je, da je u svakoj osi bio i jedan prozor, jer izim one glavne ruže na pročelju, crkva nije imala od nikuda svjetla, već samo sa te južne strane, gdje je bilo veliko dvorište. Oblik prozora je također točno ustanovljen, jer se sačuvaše dva komada kamena od tih prozora, koje nam prikazuje slika 9. Jedan je komad polovica gornjeg dijela prozora sa šiljatim vrhom i imade po strani gotički nos, a do njega je bila izklesana jednostavna kosina, kao orub čitavog prozora. Po ovim komadima može se sve točno i do sitnice utanačiti. Po ostancima sudeć, prozori nisu bili ostakleni, već su imali tranzene, probušene kamene ploče.

Istočna strana sa tri apside izgledala je isto tako kao što i obje prve, samo što su bili zidovi bez otvora. Sjeverna strana bijaše zapremljena sa zvonikom i sa kapelom, koji su objekti imali sjegurno uske a visoke prozore, zatvorene sa transenama.

Nutarnjost crkve je veoma jednostavna; slike 10. i 11. pokazuju i to, kako je zidana, jer čitava unutarjost do arhitektonskih naprava, kao polustupiće (Dienste) pred apsidama i na pilovima, uresne dijelove i vijence, koji bijahu iz kamena, sve je ostalo bilo ožbukano i oslikano, kako to izričito nalaz dokazuje. Unutarnja dubljina crkve do apsida mjeri 23·25 m., srednji brod imade čistu širinu od 5·20 m. dok su pobočni bro-

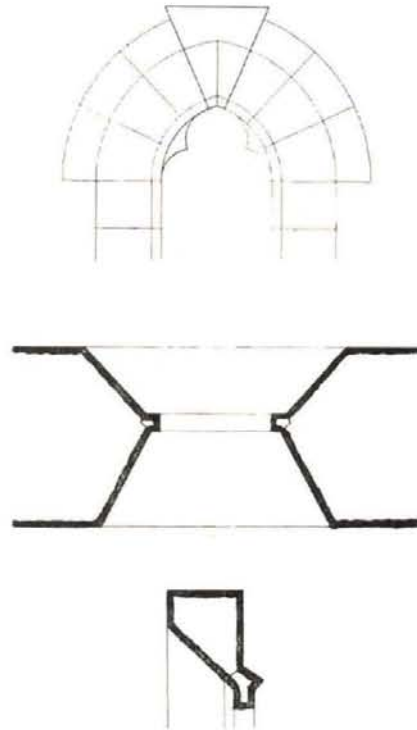

Slika 8. Južna strana bazilike.

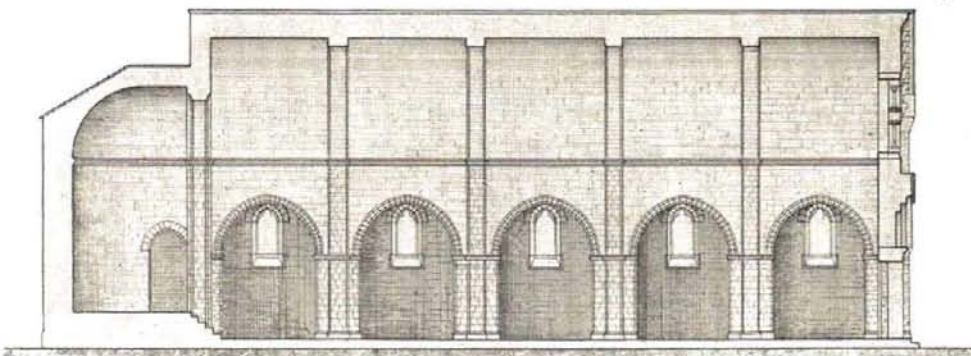
dovi isto tako dugi, ali samo 3·70 m. široki. Unutarnji pilovi su 1·90 m. dugi a 80 cm. široki, dok su odskoci lizena 20 cm. izbočeni a 60 cm. dugi, isto tako i one lizene, koje su na suprotnim stijenama bile udešene. Kroz čitavu crkvu i ispod pilova i lizena bijaše smješten 25 cm. visoki i lijepo obrađeni podnožnik (Socket). Kako je razmak između pila i pila mjerio 3·20 m., to mora da je visina do početka svodova barem dvostruka

bila, ali teško više. Svod je morao biti bačvasti, onakav naime, kakav se obično u ono doba kod nas rabio, samo što nije bio puni luk već šiljati, radi zgodnijeg i lagljeg opterećenja. Da su bili to bačvasti svodovi a ne na križ, kako bi se to kod romanskih i gotskih gradnja, a osobito pako kod ovih posljednjih, predmnijevalo, dokazuje veća širina (5·20) nego li je duljina (3·70 m.); pilovi bi bili kod križnih svodova točno centrirani a ne dugoljasti i što se nije nijedan komad rebra našao. Glavni ali je razlog onaj, kojega smo gori naveli, da svodovlje na križ nije bilo onda u Dalmaciji poznato. Zbog toga, nisu mogla biti ni oba pobočna broda mnogo niža od glavnog, a to s tim prije, jer su bila sva tri pokrivena pločom, a te ploče su bile izravno podzidane i bez ikakove drvene konstrukcije, onako naime, kako su bile građene onodobne crkve u Dalmaciji bez iznimke.

Što se pako tiče apsida, valja unapred napomenuti, da ovdje ima mnogo toga, što nije potpunoma razbistreno, pače po bilješkama iskopina, bile bi pobočne pa i dvojbene. Srednja apsida je stalna, te se suzuje za 40 cm. prema širini glavnog broda. S obje strane lizene, koja dijeli ap-

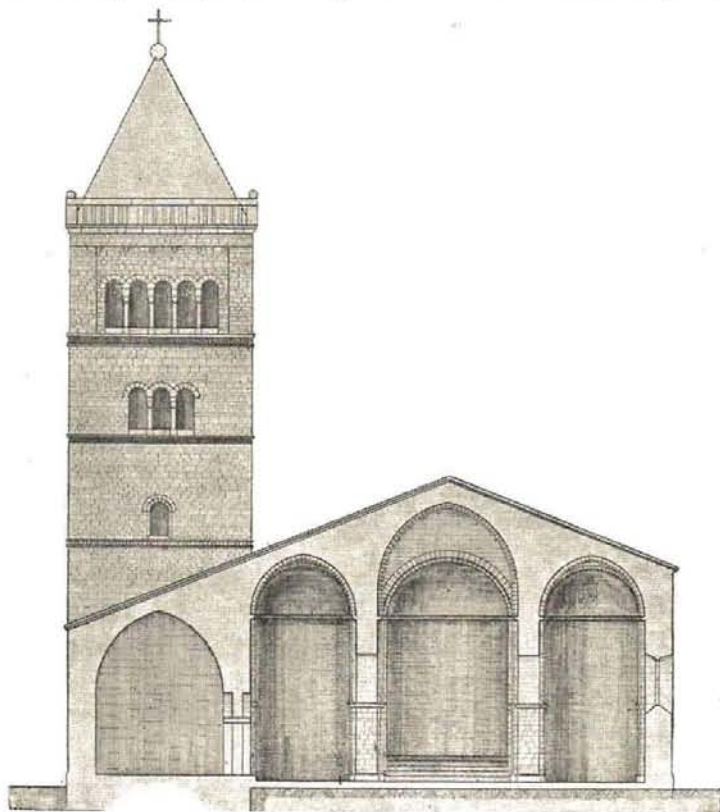
Slika 9. Ostanci prozora bazilike.

Slika 10. Presjek bazilike.

sidu od glavnoga broda, smješteni su prilično jaki polustupovi (Dienste) za upravo za gotiku karakterističnu podnošku (bazu). Apsida je produljena za 1·60 m. koji je prostor s obje strane ispunjen sa prilično plitkim udubinama (Nischen), dok je polukrug točno sa 2·40 m. polumjera, tako da

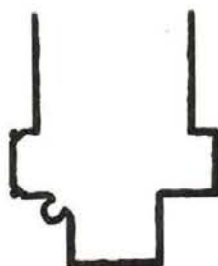

Slika 11. Presjek bazilike.

je apside od crkve 4·20 m. duboka. Apsidni su zidovi 1·10 debeli, što dokazuje, da je ta apside bila presvođena sa polukupolom. Zidovi su bili ravni i sicali su do temelja, koji ali ne odgovara obliku a niti dimenzijama gornjih zidova. Prije svega valja napomenuti, da se os donje apsidge ne podudara se gornjom, jer je za 20 centimetra pomaknuta na sjever i što imade nutarnju širinu apsidge 4·00 m. a ne 4·80 m., tako da je odskok temelja na sjevernoj strani 20 a na južnoj 60 centimetra. To nije niti pogreška a niti slučajno, jer se južna strana donje apsidge proteže i sve preko prvog pila pred apsidom. Na sjevernoj strani nije se moglo isto ustanoviti. Ovaj nahodaj mogao bi se samo tako tumačiti, da je bila prije

gradnje te velike crkve na ovome mjestu jedna manja od ppr. 4·50 m. širine i dvostruke duljine, koja se za gradnju sasma do temelja porušila, ali je svetište ostalo na istome mjestu. I ono pomaknuće osi za 20 cm. dade se protumačiti time, što je ovo pomaknuće bilo potrebno, da se dobije već sjegurno unapred utanačena širina lijevoga broda.

Obje postrane apside ne mogu se sasma točno ustanoviti, samo valja istaknuti, da je sjeverna apside bila manje podignuta nego li južna, koja je sjegurno imala razinu poda preko jednog metra iznad razine crkvenog broda, jer se tamo još i danas nalaze veliki komadi kamenja, što je služilo za podlogu stuba i poda. Obje su apside bile od brodova odijeljene sa 50 cm. širokom lizenom i bile su sa svake strane po 10 cm. uže. Da li su svršavale i prema vani polukružno, ne može se za stalno tvrditi, jer su zidovi na obim apsidama veoma oštećeni i jer su radi drugih zidova, koji su crkvu sa kapitulom spajali, bili prilično izobličeni. Slika 12. pokazuje nama točno, kako je spoj obiju apside, glavne naime i pobočne, izgledao kod njihovog početka.

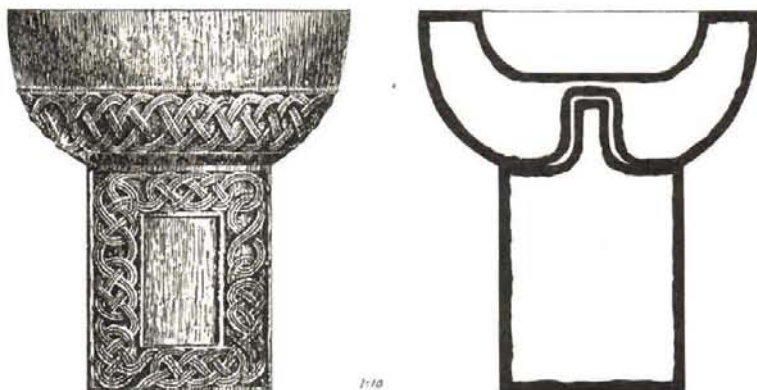

Slika 12. Desni početak glavne apside.

Na temelju svega ovoga, što se je ovdje iznijelo, možemo doći do zaključka, da su ovdje bile faktično tri crkve, i to jedna najstarija i najmanja, ona koja se je porušila do temelja i ustupila mjesto ovoj novogradnji iz g. 1203. onda ona veća na lijevo od velike crkve, koja je građena kasnije nego li ona malena prvobitna, a tek kasnije sagrađena je treća i najveća, koja je bila istodobno spojena u jednu cjelinu sa manjom. Ona porušena je dakle najstarija i potječe sjegurno iz X. stoljeća, ako nije i starija. Iz ove crkve potječe natpis Držislavov i onaj drugi, koje su ploče služile za oltarnu ogradu pred velikim oltarom, što bi faktično i odgovaralo onoj širini stare crkve ppr. 4·50 m.

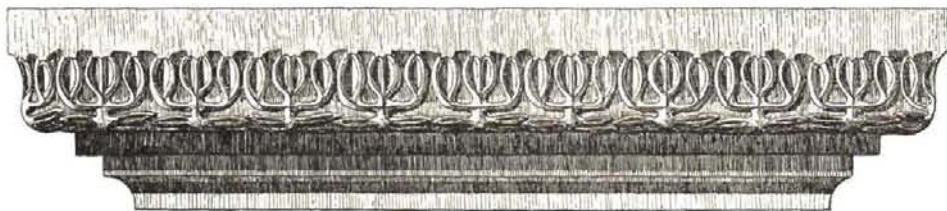
Druga bi crkva bila ona veća na lijevo od velike, koja je kasnije sagrađena, a možda i po samom kralju Kresimiru, koji je podigao Kapitul. Nu to nije vjerojatno; način gradnje odgovarao bi više kasnijem načinu, te bi se moglo datirati s početkom XII. stoljeća. Ovom vremenu bi odgovarala posuda za svetu vodu (slika 13.), kao što i nadvratnik (slika 14.). Osobito bi bio značajan nadvratnik, od kojega je sačuvan lijevi gornji kraj i koji svojom ornamentikom privlači pažnju strukovnjaka. Ovdje nije više ona primitivna ornamentika, kako ju to vidimo na posudi za svetu vodu i na drugim starijim radnjama, ali nije ni ona romanska ornamentika, kako ju vidimo na starijim dijelovima stolne crkve u Trogiru iil na dogradnji crkve sv. Krševana u Zadru, koja potječe iz polovine XII. vijeka. To je jedna osobita ornamentika, na kojoj se vidi

prvotni utjecaj materijala samog, ali ipak savršenije nego li je to kod starijih bio običaj, a onda se ta ornamentika značajno priljubila arhitektonskom članku. Taj ornamentat veoma je originalan, te pokazuje vanrednu spremu, kako u osnivanju tako i u izvađanju.

Slika 13. Kamena posuda za svetu vodu.

Treća je crkva velika bazilika građena i dovršena g. 1203., kako nam to natpis kaže. To je bila za ono doba jedna velika građevina.

Slika 14. Nadvratnik ulaza pobočne crkve.

Ovo je bilo naime doba, kada su skoro u svakom većem mjestu podizane velike crkve, koje su se tekom vremena popravljale i izmjenjivale. Ova bazilika na Kapitolu došla je do nas istina u ruševinama, ali kako iz navedenog proizlazi u tolikoj količini i takovom stanju, da ju možemo sasvim dobro rekonstruirati, kako nam to pokazuju i slike.

Napomenuti je još samo to, da je zvonik rekonstruiran po ostancima stupova, glavica i blazinka, kojih se je našao priličan broj i koji se sada djelomice nalaze u Kninskom muzeju. Za izvađanje te rekonstrukcije,

služila je slika Knina, na kojoj se vidi i Kapitul, a nalazi se u knjizi Boethius Christ.: Der Glanz des Kriegshelms. Nürnberg, 1688., koja je izašla iste godine, kada se Knin riješio turskog gospodstva.

Na koncu još nekoliko riječi o slogu te građevine. Ovdje se mora uzeti u obzir samo crkva, jer ona nam može jedina dati potpunu sliku, a sve je ostalo više kombinacija ostataka, vijesti i mašte. Po ostancima prozora i velike ruže na glavnom pročelju sudeći bili su to komadi radnja jednog vještog majstora klesara, koji je već poznavao i t. zv. gotski slog. Ovi su komadi iz bijeloga kamena isklesani, dok je ostala gradnja produkt domaće rabote. To je bio najstariji datirani spomenik gotskoga sloga u našim stranama, jer je crkva Topuske opatije za nekoliko godina mlađa. U Topuskom je čitava crkva sagrađena u jednom duhu i to pod uplivom francuske škole, dok je ovdje na Kapitolu bio samo klesarski posao u gotskom slogu, dok je sve ostalo bilo građeno još u starom domaćem duhu¹⁾.

Ć. M. Iveković.

¹⁾ Po novijim, arhivskim istraživanjima, uslijedila je velika pregradnja crkve a možda gradnja same bazilike, tek krajem XIII. vijeka.